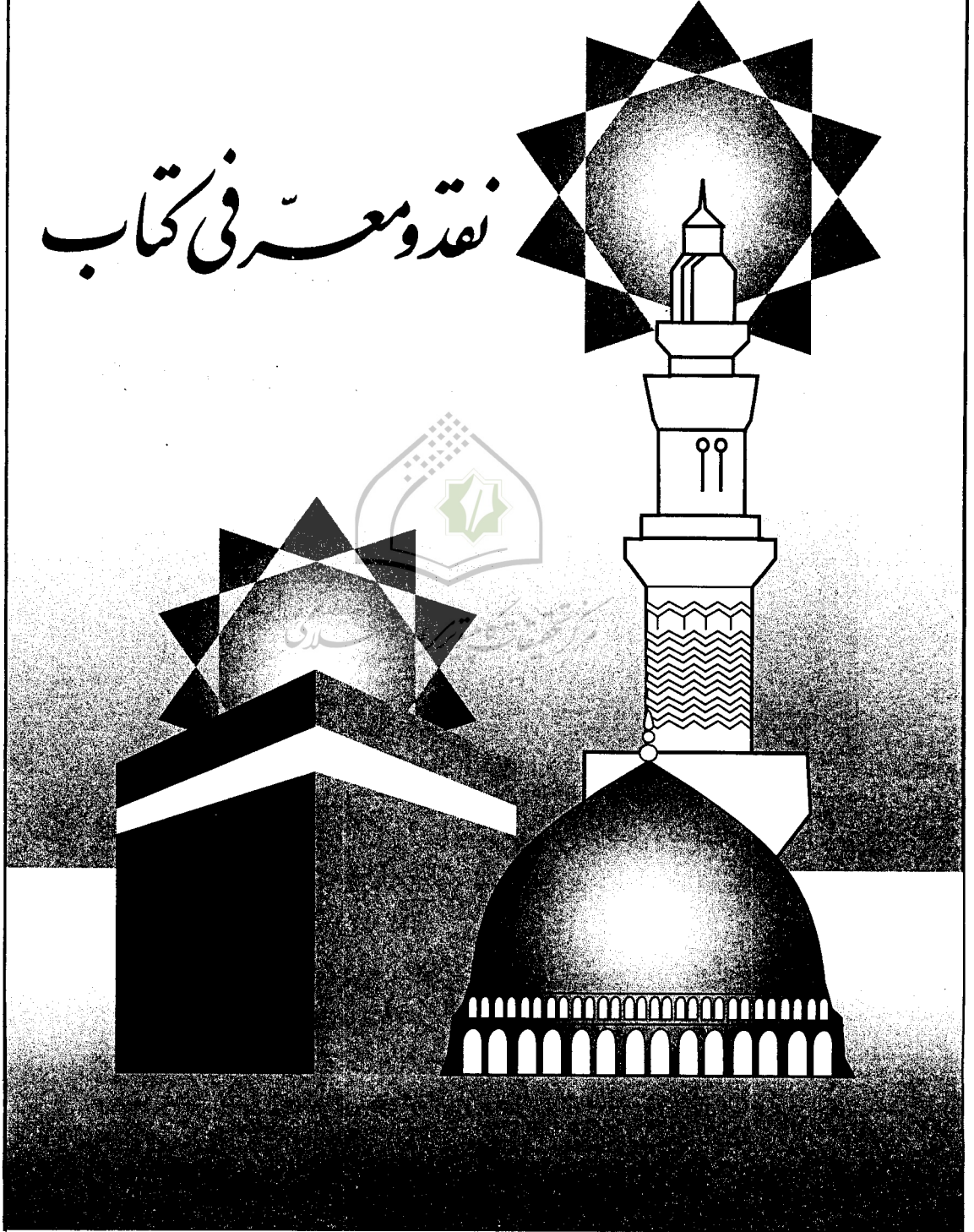

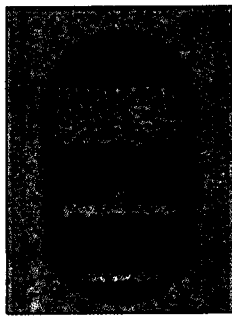
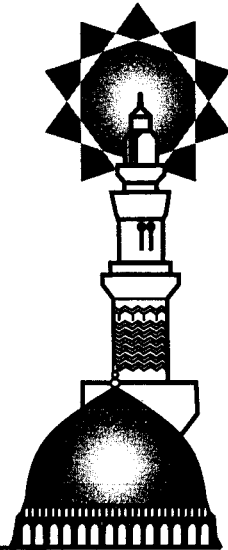
نقد و معرّفی کتاب

نگاهی به چند کتاب

محمدعلی مهدوی راد

الحج فی القرآن، چاپ اول، تهران، نشر مشعر،
۱۴۱۴، ۶۱۶ صفحه، وزیری.

حج آیینی است دیربای و دراز آهنگ از آن روزگاران که پیام آور توحید، ابراهیم خلیل - ع - پایه‌های کعبه را فراز آورد و آن را به امر الهی برای راکعان و ساجدان و قائمان بنیاد نهاد و فراخوانی الهی برای «حج» را فراز آورد تا مردمان، پیاده و یا سوار بر شتران، تکیده از راههای دور بدانسوی آیند (حج ۲۲-۲۷).

تابدین روز، مکه، کعبه و آیین حج، دیگرگونه‌های بسیار بر خود دیده است. قرآن کریم در جایگاه آخرین منشور بیداری و هدایت انسان، در بستر فرهنگی جامعه‌ای چهره نمود که مردمان، حج می‌گزارند اما حجی پیرایه بسته و آوده به آیینها و منشهای جاهلی. آیات الهی ترسیمی است روشن از چگونگی حج‌گزاری آن روزگار و نیز آنچه شایسته و بایسته این آیین والای الهی است.

به دیگر سخن، آیات مرتبط با حج در قرآن کریم، گزارش، تصحیح و تبیین دقیق حج ابراهیمی است و نفی هر آنچه چنان پیرایه‌هایی بر این آیین الهی جاهلیان در گذرگاه زمان بدان بسته بوده‌اند (بنگرید به: میقات، شماره ۴، ص ۹۷، مقاله، حج ابراهیمی - حج جاهلی). کتاب یاد شده گزارش آیات مرتبط با حج است با تفسیر آنها، بر اساس روایات فریقین و ترتیب سوره‌ها.

کتاب را در بیست و شش فصل سامان داده‌اند، این فصول بر اساس سوره‌هایی است که در آنها آیات حج آمده است و نه چینش موضوعی آیات. به مثل، فصل اول ویژه سوره بقره است با «ابواب» مختلف: باب ما وَرَدَ فِي قَوْلِهِ عَزَّوَجَلَّ: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...»، علة الطواف بالبيت ... باب ما ورد في قوله تعالى: «وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا»، «والمراد بمعنى الأمن والمثابة» و...

در ضمن تفسیر آیات، از چرایی طواف برگرد کعبه، نماز در پشت مقام ابراهیم، فضیلت نماز در آن جایگاه، آداب وارد شدن به حرم، فضیلت کعبه، حرمت مکه، چگونگی شکل‌گیری کعبه، تحوّل قبله به سوی کعبه، سعی صفا و مروه و تحوّل تاریخی آن، وصیت به حج، آیینها و چگونگی حج‌گزاری جاهلیان، چگونگی عمره، فضیلت عمره در ماه رجب، چگونگی حج‌گزاری «محصور» عمره تمتع، حج تمتع، چگونگی حج مکّیان، معنای «رفت» و «فسوق» و «جدال» که در حج نفی شده است. عرفات، مشعر، منا و چگونگی‌های آنها، چگونگی ذکر الله در «ایام تشریق» و پیوند این روزها و ذکرهای آن با ولایت و استحباب دعا به هنگام طواف سخن رفته است.

آنچه آوردیم مطالبی است که ذیل تفسیر آیات مرتبط با حج از سوره بقره آمده است. در تفسیر آیات سوره آل عمران، چگونگی گزینش آدم - ع -، هبوط آدم و حوا، چگونگی شکل‌گیری آغازین خانه بر مردمان، در تفسیر جمله: «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ...» و فضیلت کعبه، تفسیر «آیات بینات» و مقام ابراهیم به عنوان مصداقی از آن، آداب وارد شدن به حرم، حرمت صیادی در حرم، چرایی وجوب حج، ادب حج، معنای استطاعت، فضیلت حج، کیفر آنان که از حج‌گزاری تن می‌زنند و... بحث شده است.

در سوره مائده گزارشهایی است درباره ماههای حرام و چگونگی قتال در آن، نزول آیه «اکمال» و مسائل مرتبط با آن، حرمت صید برای محرم و احکام آن در دریا و خشکی و عدم جواز تعطیل حج و زیارت کعبه آمده است.

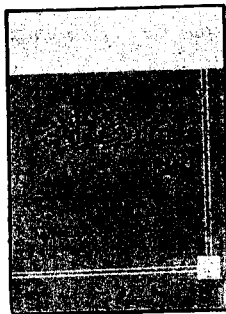
در فصول دیگر کتاب آیینهای حج‌گزاری مشرکان و جاهلیان و نبرد در ماههای حرام، جریان «نسی» و چگونگی آن بحث شده است.

و در تفسیر سوره حج که یکسر به مناسک حج و چگونگی حج‌گزاری پرداخته است، مطالب مهمی در اصل حج، سعی صفا و مروه، تلبیه، طوافها و... آمده است. در این بخش و در ضمن تفسیر آیه: «ثم ليقضوا تفهيم وليوفوا نذورهم» در روایاتی تأویل و تفسیر «... ولیوفوا نذورهم...» دیدار با امام و اعلان بیعت و هم پیمان بایشوا مطرح شده و پیوند حج و ولایت بگونه‌ای تنبه آفرین فراز آمده است. (ص ۵۰۶).

جایگاه حجر اسماعیل و تحولات تاریخی آن، منافع در حج، که در آیات الهی بدان اشارت رفته است. قربانی و مسائل مرتبط با آن، چگونگی حج‌گزاری جاهلیان در آستانه بعثت و تلبیه آنان، ابراهیم، اسماعیل و ابتلای آنان، ذبح اسماعیل و چگونگی آن، بیت المعمور و روایات درباره آن و چرایی نام‌گذاری آن و... از جمله بحثهایی است که در این مجموعه ارجمند آمده است.

الحج فی القرآن تفسیری است موضوعی و بر اساس نقلها و روایات. بدینگونه که تمام آیات مرتبط با ابعاد مختلف تاریخی، فقهی، معرفتی و عرفانی حج یکجا گرد آمده و براساس احادیث و آثار تفسیر شده است، نقلها یکسر مستند است به منابع کهن فریقین که چگونگی آنها در پایان کتاب آمده است.

به هر حال، کتاب «الحج فی القرآن» اثری است خواندنی و سودمند.

حج الانبياء والأئمة، معاونت آموزش و تحقیقات
بعثه مقام معظم رهبری (چاپ اول، تهران، نشر
مشعر، ۱۴۱۶)، ۵۴۴ صفحه، وزیری.

حج، آینه تمام نمای دین و نمایشگر تمامت ابعاد فرهنگ اسلامی است. حج تحلی مکتب، تبلور اسلام و جلوه‌گاه عینی حقایق الهی است. کعبه این خانه دیرپای و درازآهنگ، همواره محبوب دلها و مقصود نسلها بوده است؛ که بر آن گرد می‌آمدند و باطواف برگرد آن ندای الله را پاسخ می‌گفتند.

پیامبران، منادیان آزادی و مفسران توحید و اسوه‌های زندگی و عبودیت، چگونه حج می‌گزاردند؟ حج و جایگاه آن در معرفت دینی و نقش آن در زندگی انسان را چگونه تبیین می‌کردند؟ رازها و رمزهای نهفته در حرکات و اعمال را در این مجموعه چگونه تفسیر می‌کردند؟ پیشوایان الهی چگونه؟ امامان معصوم - علیهم السلام - چه سان حج می‌گزاردند؟ و حقایق نهفته در این تعالیم را به چه صورتی می‌نمایاندند؟ و...

کتاب یاد شده پاسخی به این پرسشها، با استناد به کهن‌ترین منابع و نقل احادیث و آثار درباره آنچه یاد شد، که به همت تنی چند از فاضلان در معاونت آموزش و تحقیقات سازمان حج تدوین یافته است. پیشتر از تفسیر آیات الهی درباره حج با عنوان «الحج فی القرآن» سخن گفتیم. در این کتاب در ذیل عناوینی، هم اقوال پیامبران و امامان - علیهم السلام - درباره حج گزارش شده است و هم چگونگی حج گزاران آن بزرگواران.

بخش اول با عنوان «حج آدم و عده من الأنبياء»، گزارش حج آدم - ع - است و حج نوح، هود، صالح، ابراهیم و اسماعیل - علیهم السلام - و...

در ضمن این گزارشها، روایتها و نقلهای آموزنده و خواندنی فراوان است (۵۲-۹)؛ از جمله آمده است که در سرزمین «منا» جبرئیل به ابراهیم گفت: آنچه در دل داری از خداوند بخواه، خواسته‌هایت را فراز آر، بدین سان آن سرزمین «منا» نام گرفت (ص ۳۹).

منا طولانی‌ترین وقوف، آخرین وقوف و آخرین منزل! یعنی آرزو، آرمان، ایده‌آل و... منا، منیه، امانی، تمنا، عشق! آخرین مرحله، پس از مرحله شناخت و شعور (دکتر علی شریعتی، حج، ص ۱۲۵).

«... وبا حال شعور و عرفان به مشعر الحرام و عرفان روید... پس به منا روید و آرزوهای حقانی را در آنجا دریابید که آن «قربانی نمودن محبوبترین چیز خویش، در راه محبوب مطلق است» (امام خمینی، صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۲۶).

آنگاه در ذیل عنوان «حج النبی و عمراته» از حج گزاران رسول الله - ص - و عمره‌های آن بزرگوار سخن رفته است (ص ۸۴-۵۵) و پس از حجة الوداع و چگونگی برگزاری آن و بازگشت پیامبر از مکه و جریان غدیر و خطبه غدیر و مسائل مرتبط با آن (ص ۲۳۰-۱۸۵).

در بخش دوم کتاب (حج الأئمه) ابتدا گزارش حج گزاران علی - ع - است (ص ۲۴۸-۲۳۳) و در پایان بخش گزارش مأموریت عظیم علی - ع - در ابلاغ سوره براءت و برچیدن بساط شرک و مشرکان از محیط قدس مسجد الحرام و حرم امن الهی است

(ص ۲۴۲-۲۴۷).

حج گزاری حسنین - علیهما السلام - و گفتار آن بزرگواران در یک بخش آمده است و در پایان، گزارش آخرین حج امام حسین - ع - و چگونگی خروج وی از مکه است به سوی میعادگاه عشق و خون (ص ۲۷۹-۲۴۹).

در برخی از منابع آمده است که ابا عبدالله - ع - سالی به هنگام حکومت معاویه حج گزارد و در منا مردمان را جمع کرد و خطبه‌ای شکوهمند و حماسی علیه بنی امیه و مظلّم آنان ایراد کرد (بحار الأنوار، ج ۳، ص ۱۷۳؛ حیاة الامام الحسین - ع -، ج ۲، ص ۲۲۸)؛ که در این مجموعه از آن یاد نشده است.

در بخش بعدی، حج به جا آوردن امام چهارم - ع - آمده است و در ضمن آن، قصیده بلند فرزندق در پیشدید هشام بن عبدالملک در وصف امام چهارم - ع - و ماجرای شکسته شدن دیوارهای کعبه در فتنه عبدالله بن زبیر و کنده شدن «حجر الأسود» و نصب آن به هنگام تعمیر به دست امام چهارم - ع - (ص ۳۳۸-۲۸۴).

سپس گزارش حج گزاری امامان - علیهم السلام - است و سیره عملی آن بزرگواران و گفتارشان درباره حج و در پایان، یاد یار و حج گزاری هر ساله معشوق دلها حضرت حجة بن الحسن - ع - و خروج آن بزرگوار به هنگام قیام برای گسترش عدل از مکه و ایراد خطبه در کنار کعبه و

کتاب مجموعه‌ای است سودمند، آموزنده و ارجمند.

طاووس یمانی می‌گوید نزدیک حجرالاسود شدم مردی را دیدم در حال رکوع و سجود، به دقت درنگریستم؛ علی بن حسین بود، با خود گفتم پاکیزه خوبی از خاندان رسول الله - ص - است که باید دعایش را غنیمت شمرم، مراقب بودم، نماز را تمام کرد دستها را به دعا فراز آورد و همی‌گفت:

«سرورم! سرورم! دستهای آکنده از گناه را به سویت فراز آورده‌ام، چشمهای سرشار از امیدم به تو دوخته شده است...».

از این حالتی که آن بزرگوار داشت، من چنان گریستم که امام - ع - متوجه شد، به سویم بازگشت و گفت: هان! یمانی، چرا گریه می‌کنی؟ در این حال جمعی گرد آمدند و امام به سخن ایستاد و فرمود:

شما را به آخرت گزایی سفارش می‌کنم، اما به دنیا نه، چرا که شما به دنیا آزمندانه روی

آورده‌اید و بدان چنگ زده‌اید و... .

راستی را، یکی از زیباترین آموزه‌های امامان - علیهم السلام - دعا‌های بر جای مانده از آن بزرگواران است و آموزش چگونگی رازگویی با خداوند و هم سخنی با خالق و از سرسوز با معشوق هم‌نوا شدن.

در این کتاب آمده است که حسن بن علی - ع - در کنار رکن با خداوند نجوا می‌کرد و می‌گفت: خداوند! نعمت را بر من ارزانی داشتی، اما سپاسگزارم نیافتی، به گردونه‌های زندگی گرفتارم کردی، شکیبایم ندیدی، اما هرگز با نا سپاسی نعمت را وانستاندی و ابتلا را با ترک شکیبایی نگستراندی. آیا از بزرگواران، کریمان و نیکویان جز بزرگواری و کرم خواهد بود...؟! (ص ۲۵۶).

و آمده است که راوی می‌گوید: در آستانه کعبه، علی بن الحسین - ع - را دیدم، از شدت خستگی گاه بدین پای و گاه بدان پای تکیه می‌کرد و در حالی که اشک پهنه صورتش را فرا گرفته بود می‌گفت: خدایا! با این که قلبم سرشار از مهر توست، عذابم می‌کنی؟! و... خدای را بر دست یافتن بر معرفتی بدین سان می‌خوانیم و آرزوی حضور در دیار دوست و سرزمین عشق را در سر می‌پرورانیم.

الحج فی السنه (چاپ اول، تهران، نشر مشعر،
۱۴۱۷) ۴۱۲ صفحه، وزیری.

حج، آهنگ است، آهنگ دیار معبود، سرزمین وحی و حرم امن الهی. پیشوایان الهی در جهت تبیین و توضیح چگونگی این سفر، نشان دادن ابعاد عظیم معارف حج و برنمودن رازها و رمزهای آن سخن بسیار گفته‌اند و راهیان این سفر الهی را رهنمودهای ارجمند و تنبیه آفرینی عرضه کرده‌اند.

مجموعه آموزه‌های آن بزرگواران را معاونت آموزش و تحقیقات حج همت ورزیده و بگونه‌ای شایسته در کتابی با عنوان یاد شده گردآورده است. کتاب در بیست و پنج فصل سامان یافته و در ضمن این فصول، تمام ابعاد حج گزارش شده است.

در فصل اول از آداب سفر سخن رفته است، در ذیل عناوینی چون: دعا برای حج، اعلان سفر، دعا بهنگام خروج از خانه، نیک رفتاری در سفر، و... در پایان آن آداب حج، که در بخشی از آن به نقل از امام صادق - ع - آمده است: «چون آهنگ حج کردی دل را برای خدای از هر آنچه جز اوست بپیرای... کارها به خداوند واگذار و بدو توکل کن... رفتار نیکو پیشه کن و هنگام بجای آوردن واجبات را بیای، شکیبایی، سپاسگزاری، سخاوت و ایثار را فراموش نکن و جانت را با آبشار توبه از تیرگیها و گناهان بشوی و...» (ص ۲۲).

فصل دوم با عنوان «الحاج اذا خرج من منزله» اهمیت این سفر را گزارش کرده و فضیلت آن را باز گفته و روایات نقل شده نشان داده است که راهیان این سفر در تمام لحظه‌ها و روزها چونان طواف کنندگانند. (ص ۲۷ و...).

پاداش حج گزاری پیاده در فصل بعدی آمده است و آنگاه در فصل چهارم روایاتی گزارش شده است که نشان می‌دهد آنچه در این سفر راهی کعبه خرج می‌کند، در قیامت از آن پرسش نمی‌شود (ص ۳۷). و اما اندوها، اگر کسی این راه را با زاد و توشه حرام سپری کند که چون: «لبیک» گوید: پاسخ خواهد که «لا لبیک و لاسعدیک» (ص ۴۱).

حج سفری الهی است و خادمان این سفر خادمان راهیان کوی دوست و بس ارجمند، تا بدانجا که در روایت آمده: اگر کسی برای حج گزاری مرکبی آماده سازد (مقدمات سفر او را فراهم کند) مانند کسی است که برای مجاهدی مرزبان تأمین کرده است (ص ۴۵).

عظمت و والایی حج، ابعاد گسترده این آیین الهی، چرایی لزوم حج گزاری و... در فصل ششم آمده است و فصل هفتم ویژه چگونگی حج است و در فصل هشتم به حج استحبابی و چگونگی آن پرداخته است در پایان این فصل با عنوان «من حج عارفاً بحق أهل البيت - علیهم السلام -» روایتی گزارش شده است خواندنی و آموزنده: «آنکه به کعبه در آید و حق و حرمت ما بشناسد و نیز حق و حرمت کعبه را، از مکه خارج نخواهد شد مگر آن که گناهانش آمرزیده شود و خداوند امور دنیا و آخرتش را کفایت کند (ص ۱۰۵).

پاداش آن که به نیابت از دیگران حج می‌گزارد و یا عمره بجای می‌آورد و نیز فضیلت عمره انجام دادن و چگونگی آن در فصلهای ۹ و ۱۰ گزارش شده است.

غسلهای استحبابی، و فضیلت و پاداش آن در فصل یازدهم آمده است.

آنگاه احرام است و چگونگی آن، رازها و رمزهای آن، چرایی «تلبیه» و فضیلت آن و

استحباب فراز آوردن صدا بهنگام تلبیه.

حضرت رضا - ع - فرمودند: چون مردمان احرام بندند، ندایی از ملکوت فراز آید که: بندگانم! بدانگونه که شما احرام بستید به خاطر من چیزها بر خود حرام کردید، من آتش دوزخ را برای شما حرام کردم و... (ص ۱۳۴).

مکه، حرم، حدود حرم، فضیلت اقامت در مکه، روزه در مکه، نامهای مکه و... در فصل سیزدهم آمده است و در فصلهای چهارده و پانزده روایاتی در فضیلت روزهای دهه اول ذیحجه، حج، طواف و فضیلت طواف، دعا در نزد رکنها و... گزارش شده است. سعی صفا و مروه و بر نمودن چگونگی این آیین شکوهمند و یاد آور سعی و شکیبایی و توکل بانویی تاریخ ساز، هاجر - ع - عرفات و چگونگی آن، چرایی وقوف به عرفات، اهمیت رازگویی با خداوند در عرفات، دعا به برادران مؤمن، افاضه از عرفات، مشعر و ورود بدان، حدود مشعر، چرایی نامگذاری آن وادی به مزدلفه، سرزمین منا، علت نامگذاری آن، چرا باید در منا سه روزماند، چرا آن روزها را «ایام تشریق» نامیده‌اند، فضیلت روز قربانی، عظمت و اهمیت قربانی کردن و دعا در آن هنگام، رمی جمرات، چگونگی ریگ‌ها و ریگ زدن وهنگام آن، فضیلت ذبح و چگونگی آنچه باید ذبح شود، فضیلت نماز در مسجد خیف و کوچ از منا از جمله مسائلی است که در فصولی روایات آن گزارش شده است.

حضرت رسول - ص - فرمود: رمی جمرات ذخیره قیامت است (ص ۲۵۷).

و صادق آل محمد - علیهم السلام - فرمود: حج گزار چون جمرات را رمی می‌کند از گناهان پیراسته می‌شود (همان). آنگاه سخن از دیگر اعمال است، طواف؛ و طواف وداع... شایسته حج گزار، چون آهنگ خروج از مکه کرد، آخرین کارش طواف کعبه باشد، و طواف وداع بجای آورد، دست بین حجرالاسود و باب خانه گذارد، با نیایش و زاری وداع کند و آنگاه از حرم بیرون رود (ص ۲۷۶).

پس از اینهمه، سخن از زمزم است و پیشینه آن و فضیلت آب زمزم و استشفای به آن و...

در فصل بیست و دوم، روایات مرتبط با مدینه، فضیلت مدینه، مسجد النبی، پاسداشت حرمت مسجد النبی و بسیار در آن نماز خواندن، اهمیت فضیلت آن، زیارت رسول الله - ص - و ائمه - علیهم السلام - و چگونگی زیارت، فضیلت حرمین شریفین و... گزارش شده است. رسول الله - ص - فرمود:

نماز در مسجد الحرام همسوی با صد هزار نماز در دیگر جای هاست و نماز در مسجد من با هزار نماز در جای دیگر.

در پایان کتاب، در ضمن فصلی، آداب و سنتهای پس از حج عرضه شده است. تمام آنچه در این کتاب عرضه شده، بر اساس منابع کهن فریقین است و از این جهت برای حدیث پژوهان مجموعه‌ای است مهم و سودمند و در فرجام فهرستهای فنی قرار گرفته است سودمند و کارمند.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی